

Πρόλογος

Προλογίζοντας αυτό το βιβλίο, μία αυθεντική αυτοβιογραφία με το ύφος ενός μυθιστορήματος, αισθάνομαι τη χαρά ενός φίλου στον οποίο ο συγγραφέας προσφέρει την ευκαιρία να αγγίξει και πάλι την εξιστόρηση, αυτή τη φορά γραπτή, ενός ιδιαίτερου μέρους της ζωής του. Πίσω από τη συγκίνηση και απόλαυση που μου προκαλεί η ανάγνωσή της κρύβεται μία φιλία χρόνων που τη συνόδευαν ανεξάντλητες συζητήσεις, ανεξάντλητες συγκινήσεις σχετιζόμενες με συγκρίσιμα, κοινά βιώματα του παρελθόντος. Έτσι, τα γεγονότα αυτού του κειμένου, στη συναρπαστική πυκνότητα του οποίου οφείλεται μεταξύ άλλων η σαγήνη του, δεν μου είναι άγνωστα. Όμως η νέα τους περιγραφή, που συνδυάζεται με μία διαφορετική εκφραστικότητα, είναι κάτι που δεν ανακόπτει τον ερεθισμό του ενδιαφέροντος, τη συνοχή της δραματικής ειλικρίνειας, την ένταση της αδιάπτωτης ροής. Η επιλογή και συνεκτικότητα των γεγονότων δεν συνθέτουν μό-

νον την αντιπροσωπευτική απεικόνιση της μοίρας μιας γενιάς, αλλά παρατίθενται εύληπτα χάρη σε μία αισθητική δύναμη – της οποίας την ύπαρξη δεν υποπτευόμουννα.

Ο Παναγιώτης – η φιλία μας μου επιτρέπει να τον αποκαλώ με το μικρό του όνομα – είναι τωόντι συγγραφέας, καθώς στο πρώτο του μυθιστόρημα αναδεικνύονται εξαρχής οι αυθόρμητοι τρόποι χειρισμού ενός απαιτητικού ζωντανού υλικού που τον κατακλύζει. Γράφει με δεξιοσύνη, της οποίας η πειστική φυσικότητα έγκειται κυριολεκτικώς στην ικανότητα η μορφή να συνυφαίνεται με το περιεχόμενο και την αφηγηματική ροή. Δίχως ίχνος μανιερισμού που διακρίνει πολλές φορές την επαγγελματική παραμόρφωση άλλων δημιουργών.

Ο αδιάλειπτος ρεαλισμός του μυθιστορήματος συντίθεται από τις περιόδους ενός πολυτάραχου βίου του κεντρικού ήρωα στις οποίες περιλαμβάνεται μία αρχική αναφορά στην οικογενειακή του καταγωγή. Ήδη σ' αυτό το σημείο διαπιστώνεται η καταγραφή στη μνήμη του πλήθους προσώπων τα οποία συγκροτούν τις συνθήκες της παιδικής του ηλικίας και το βάθος μιας προσωπικής μυθολογίας με αφορμές την καταγωγή της από τον Πόντο. Φαίνεται πως αυτές οι πρώτες παραστάσεις μιας συγκλονιστικής απόδρασης από την απειλή της μοίρας είναι εκείνες οι οποίες λειτουργούν στον ψυχισμό του ήρωα ως μία εκ των προτέρων συμφιλίωση με την επιθυμία της μετανάστευσης. Η πρόκληση και η περιπετειώδης παροδική εγκατάλειψη

της πατρίδας, της βόρειας Ελλάδας, γίνεται δυνατή καθώς στηρίζεται σε μια πρώτη, παλαιότερη διαδρομή των προγόνων, οι οποίοι πέτυχαν τη μετεγκατάστασή τους χάρη στους δεσμούς που τους ένωναν και καλύβδωναν την κατάφαση στην ύπαρξή τους, καθώς τα χρόνια που κυλούσαν παρέμεναν δύσκολα και όμως εντυχισμένα.

Και στη ζωή του Παναγιώτη τίποτε δεν είναι τουλάχιστον αρχικά εύκολο, αλλά εντούτοις είναι διαποτισμένο από την αυτονόητη, βαθιά αισιοδοξία που θα του επιτρέψει να φύγει στη δεκαετία του '60 για τη Γερμανία. Ήδη με την άφιξή του στο Μόναχο η αφήγηση αποκτά την αντιπροσωπευτική αναπαράσταση μιας ολόκληρης εποχής όπου χιλιάδες Έλληνες ξενιτεύονται δίχως χρήματα, δίχως περισσότερα εφόδια για να εγκατασταθούν σε μία πρωτόγνωρη χώρα με άγνωστη γλώσσα. Η επιτηδειότητα με την οποία προσανατολίζεται ο ήρωας του μυθιστορήματος στην πρωτεύουσα της Βαυαρίας είναι η έκφραση προσωπικής ενφνίας, ενστικτώδους σχεδόν περιέργειας για όσα συντελούνται στον περίγυρό του και μιας ικανότητας να δημιουργεί σχέσεις με Γερμανούς και Έλληνες που βρίσκονται στον ίδιο τόπο. Στο μυθιστόρημα συναντιούνται Έλληνες εργαζόμενοι και φοιτητές με την πρώτη Γερμανίδα νοικοκυρά, τους πρώτους εργοδότες, τις πρώτες κοπέλες-φίλες μέσα στη δίνη μιας άοκνης νιότης που φαίνεται να υπερβαίνει τις αναπόδραστες δυσχέρειες της ξενιτιάς. Ο Παναγιώτης

προσαρμόζεται αβίαστα, ενώ ξέρει παράλληλα να διατηρεί δεσμούς με τους εκεί συμπατριώτες του που τους συμπαραστέκεται, όταν τον χρειάζονται. Εργαζόμενος, διαρκώς μετακινούμενος τα πρώτα χρόνια της παραμονής του στο Μόναχο, ο Παναγιώτης αρχίζει τις σπουδές του στην Ιατρική Σχολή, οδηγούμενος αυτονόητα σε μια πορεία που ενυπάρχει εξαρχής ως σκοπός της ζωής του. Αυτή η απόφαση δεν έχει τίποτε το δραματικό, αλλά αντιθέτως αναδεικνύεται ως μία απλή, πραγματοποιήσιμη επιδίωξη που κροφορούνταν από χρόνια. Ο γόνος μιας αγροτικής οικογένειας επιθυμεί να στραφεί προς την επιστήμη την οποία θα υπηρετεί μελλοντικά με πάθος και επιτυχία. Στη δυναμική της εξέλιξης του συμπεριλαμβάνεται η υποκειμενική και συλλογική φιλοδοξία όπως εκδηλώνεται κατά τη μεταναστευτική εποχή των δεκαετιών του '50 και '60. Είναι η μεταπολεμική και μετεμφυλιακή περίοδος κατακτήσεων νέων προοπτικών παρά την πίκρα που πολλές φορές συνυπάρχει με ένα νέο όραμα που δεν εγκαταλείπεται.

Η ανέλιξη που θα ακολουθήσει γίνεται απτή χάρη στην αδρότητα των σκηνών με τις οποίες το μυθιστόρημα κατακτά ολοένα και περισσότερο το αναγνωστικό ενδιαφέρον. Αν κάτι το διατρέχει, είναι η γνησιότητα και αυθεντικότητα των στιγμών που επιλέγονται και από τις οποίες προκύπτει η σύνθεση ενός σχετικά μικρού μεν στην έκταση κειμένου, δίχως όμως την παραμικρή συγ-

γραφική φλναρία που θα διέκοπτε την έλξη της πλοκής. Γιατί πράγματι αυτή η μυθιστορηματική μαρτυρία διαβάζεται και χάρη στην πλοκή την οποία καταφέρει να εξασφαλίσει το πειστικό και απέριττο ύφος.

Θα ήθελα, πριν ολοκληρώσω αυτόν τον Πρόλογο – μία σύντομη αναφορά την οποία προτίθεμαι κατά την παρουσίαση αυτής της πολύτιμης βιογραφίας να επεκτείνω –, να υπογραμμίσω και πάλι τη συμβίωση της μόνιμης παρούσας της πατρίδας, η οποία έχει προσωρινά εγκαταλειφθεί, με τις οποιεσδήποτε τομές σημειώνονται σ' αυτόν τον πολυκύμαντο βίο. Αυτή η ισχυρή, ασίγηστη μνήμη – την οποία αποδέχεται και ενθαρρύνει η έξοχη σύζυγός του – είναι που θα τον οδηγήσει στην επιστροφή, στην οποία καταλήγει ως καθηγητής πλέον της Ιατρικής. Μία μνήμη που γίνεται αισθητή όταν, λ.χ., περιγράφεται λεπτομερειακά ένα ταξίδι στην Ελλάδα με φίλους Γερμανούς δημοσιογράφους οι οποίοι παραδίδονται στην ομορφιά της.

Είμαι πεπεισμένος πως αυτό το βιβλίο θα διαβαστεί για τον προσωπικό ρεαλισμό και τη συμβολική του δύναμη, καθώς χάρη στο λιτό και ανεπιτήδευτο ύφος μπορεί και δημιουργεί μία άμεση, αδιάκοπη έως το τέλος του σχέση με τον αναγνώστη. Εγώ δεν μπορώ και πάλι παρά να τον ευχαριστήσω.

Νίκος Τζαβάρας
Καθηγητής Ψυχίατρος-Ψυχαναλυτής

Προοίμιο

Το σύντομο αυτό οδοιπορικό ενός ξενιτεμένου στα πέτρινα μεταπολεμικά χρόνια γράφτηκε από τον συγγραφέα στη μνήμη της μάνας του, η οποία μιλούσε στον γιο της για τα αίτια του άσθματος, κάθε φορά που συννερχόταν στην αγκαλιά του από την ασθματική κρίση.

«Ήταν ένα κρύο Φθινόπωρο του 1916», έλεγε, «που, όταν έχασα τους γονείς μου και δύο από τα αδέρφια μου στους διωγμούς των Ελλήνων του Πόντου από τους Τούρκους, ξεκίνησα δεκαεξάχρονο κοριτσάκι με τον μοναδικό μου αδελφό, τον Μήτηρο, που ήταν πολύ μεγαλύτερός μου, από την Πράσαρη για την Κερασούντα. Όταν ύστερα από καιρό φτάσαμε στο λιμάνι της Κερασούντος, μπήκαμε στην πρώτη βάρκα που μας δέχτηκε μέσα στην αναμπουμπούλα και στο φόβο του διωγμού. Η παλιόβαρκα ήταν υπερφορτωμένη από τους ταλαιπωρημένους και φοβισμένους φυγάδες. Φορούσα ένα φουστανάκι από λεπτό ύφασμα επάνω στο λεπτοκαμωμένο μου κορμί που

μου είχε κάνει δώρο η γιαγιά μου η Ανθούσα, η παπαδιά. Το ταξίδι ήταν μεγάλο μέσα στη φουρτουνιασμένη Μαύρη Θάλασσα. Τα πρωινά φορτωμένα από ψιχάλες και κρύο και το σώμα μου βρεγμένο και ταλαιπωρημένο, να το διαπερνά ο μανιασμένος και υγρός αέρας, ενώ η πολιορκία της ψιχάλας ήταν διαρκής. Σε αυτό το ταξίδι, που κράτησε αρκετά μερόνυχτα από την Κερασούντα στο Βατούμ, απέκτησα το φοβερό αυτό βρογχικό άσθμα». Αυτή η πάθηση θα την ταλαιπωρούσε αφόρητα μέχρι το θάνατό της.

«Όταν φτάσαμε στο Βατούμ», έλεγε, «ο παππούς Παναγιώτης ρώτησε τη γιαγιά Σοφία αν ήξερε τίποτε για το μικρό κορίτσι και αυτή του απάντησε πως ήταν ένα απροστάτευτο με έναν αδελφό που δεν μιλούσε πολλά λόγια. Τότε ο παππούς λέει στη γυναίκα του, τη Σοφία: “Αυτό το κοριτσάκι θα το παντρέψουμε με τον γιο μας τον Γιωρίκα για να μην το πάρει η κάτω βόλτα της ξενιτιάς σ’ αυτά τα άγνωστα μέρη”». Ο παππούς ταξίδευε με τη γιαγιά, τα πέντε του αγόρια και τις δύο κόρες του και πολλούς ακόμα συγγενείς.

Ο Γιωρίκας ήταν δώδεκα χρόνια μεγαλύτερος από τη μικρή Φωτεινή. Ο γάμος τους έγινε μέσα σε μια αποθήκη στο Βατούμ δίπλα στο λιμάνι, από τον παπα-Χρυσάνθο, που έτνχε να βρίσκεται μαζί τους. Ο θείος ο Πολύκαρπος, έλεγε η μάνα του συγγραφέα, ήταν ο κουμπάρος και η θεία η Εντέρπη η παράνυμφος. Τα έξοδα τα πλήρωσε

ο παππούς με χρυσές λίρες που μπόρεσε και πήρε μαζί του μέσα σε ένα κομπόδεμα. Το δώρο του γαμπρού ήταν η ευχή του παππού και ένα κομπολόι που είχε φέρει από τα Ιεροσόλυμα ο προπάππος του συγγραφέα, ο Αρίσταρχος, το 1902. Η γιαγιά του συγγραφέα δώρισε στη Φωτεινή μια εικόνα της Παναγίας από το μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά, που αργότερα η Φωτεινή κρέμασε στο λαιμό του συγγραφέα, όταν αυτός ένα Σάββατο πρωί του Απριλίου του '58 εγκατέλειψε για πάντα τους δικούς του και χάθηκε στη λησμονιά της ξενιτιάς. Η θεία Θεώνη διηγούνταν πολλές φορές λεπτομέρειες στον συγγραφέα, όταν αυτός ήταν δεκάχρονο αγόρι, για το γάμο των γονιών του, του Γιωρίκα και της Φωτεινής.

Ο συγγραφέας, στην αρχή μετανάστης, εργαζόμενος φοιτητής και μετά επιστήμονας, όλα αυτά τα χρόνια της ξενιτιάς παρακολουθούσε τη ζωή των Ελλήνων στη Γερμανία και στον Καναδά. Πάντα τον απασχολούσε η πορεία των ξενιτεμένων. Χαιρόταν για τις επιτυχίες τους και συνέπασχε στα προβλήματά τους.

Μνημονεύοντας πιστά τα γεγονότα, ο συγγραφέας παρουσιάζει το οδοιπορικό ενός ξενιτεμένου και τα απατηλά όνειρα του μετανάστη, δένοντας το νήμα της ζωής του, που τελικά καταλήγει εκεί από όπου ξεκίνησε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Κεφαλάρι

Ήταν πέντε χρονών ο Αγησίλαος όταν τον φώναξε ο πατέρας του μια μέρα και του είπε:

«Αγησίλαε, παιδί μου, έλα να δεις ποιοι είμαστε!»

Στον ασπρισμένο τοίχο του σπιτιού είχαν κολλήσει δύο μεγάλες φωτογραφίες με στρατιώτες που τραβούσαν τα φορτωμένα μουλάρια στις κάτασπρες από τα χιόνια βουνοπλαγιές του Γράμμου και του Βίτσι, με προορισμό την Κλεισούρα και την Κορυτσά. Ο δόλιος ο πατέρας ήθελε να δείξει στον γιο του τη γενναιότητα των Ελλήνων στρατιωτών, που δεν ήξεραν τι τους περίμενε στη συνέχεια.

Με τη γενναία ελληνική ψυχή και τα τραγούδια της Βέμπο οι Έλληνες απώθησαν μεν τους Ιταλούς, νικήθηκαν όμως από το στρατό του Τρίτου Ράιχ που κατέλαβε τη φιλειρηνική μας χώρα.

Το πραγματικό όμως δράμα άρχισε με τη συμμαχία και εισβολή των Βουλγάρων στη Μακεδονία,

όπου πέρασε και ο Αγησίλαος την παιδική του ηλικία. Εποχές αλησμόνητες, φόβου και τρόμου, χωρίς ελπίδα και χωρίς χαρά, γεμάτες δυστυχία. Η έλλειψη της αγάπης και της στοργής κατέστρεψε μια ολόκληρη γενιά, τη γενιά των μεταναστών, που από τότε ψάχνει να βρει τον εαυτό της. Ήταν μικρός και ζήλευε γιατί η μητέρα του βύζαινε τον μικρό τον Δημητράκη της κυρα-Ευδοκίας που τα ματάκια του έλαμπαν όταν έβλεπε τα βυζιά της, που θα τον θήλαζαν. Τότε ο Αγησίλαος, από τη ζήλια του, ορμούσε επάνω του να τον διώξει. Πού να καταλάβει και αυτός σαν παιδί που ήταν. Ήθελε ο ίδιος πάντα να κρέμεται από τα βυζιά της μητέρας του και να νιώθει τη ζεστασιά και την αγάπη της.

Μα τι τα θες, ένα πρωινό, με τον ερχομό της χαρραυγής, άκουσε φωνές δυνατές και τρομαγμένες να λένε «τρέξτε και βγάλτε τα κεφάλια σας έξω από τα παράθυρα να τελειώνουμε γρήγορα». Ήταν η μάνα του, η Φωτεινή: «Οι Βούλγαροι έστησαν τα κανόνια απέναντι στην παλιά άσφαλτο και θέλουν να κάψουν το χωριό». Έβγαλαν τα κεφαλάκια τους έξω από τα παράθυρα και τα έξι αδελφάκια και περίμεναν τον γρήγορο θάνατο. Μα ευτυχώς που βρέθηκε ο μπαρμπα-Μήτσος ο μυλωνάς από την Καστοριά και τους γλίτωσε. Είπε στους Βουλγάρους πως οι Έλληνες του χωριού είναι καλοί και θα πρέπει να ζήσουν.

Ο μπαρμπα-Μήτσος ήταν ένας καλός, μεσόκοπος άνθρωπος που ζούσε στο χωριό και ήξερε καλά τα βουλγάρικα και τους έπεισε. Πρέπει να ήταν Σλαβομακεδόνας και αγαπούσε τους χωριανούς.

Όλοι ήταν ενωμένοι και καλοί, αποτελούσαν μια οικογένεια, μοιράζονταν τη χαρά και την έκαναν διπλή – και τη λύπη μισή.

Εκτός από τις παιδικές ασχολίες του, που ήταν τα παιχνίδια, ο Αγησίλαος είχε και δύο αδυναμίες: μία ήταν ο μπαρμπα-Κυριάκος να διδάσκει τους χωριανούς του πολιτική και γεωγραφία, και η άλλη να τρώει με την οικογένεια του νονού Αριστείδη, που τον συμπαθούσε τόσο πολύ, ώστε να τον ζηλεύουν και τα ίδια του τα παιδιά. Ο νονός Αριστείδης λοιπόν, όταν έτρωγαν στην αυλή το καλοκαίρι, αφού έστριβε πρώτα το παχύ του μουστάκι, σήκωνε τα μανίκια του και άρχιζε το φαγητό. Κάθε φορά που έτρωγαν, λες και ήταν συνεννοημένες, έρχονταν τρεις τέσσερις πλουμιστές κόττες, συνοδευόμενες από αμέτρητες απρόσκλητες μύγες και άρπαζαν τα ψίχουλα που έπεφταν από τα αφράτα και τρεμάμενα χέρια του. Μετά το φαγητό τούς διηγιόταν ιστορίες από τη νεανική του ζωή, με περιεχόμενο πάντα τον έρωτα. Παράλληλα, τον κυνηγούσε ο καθιερωμένος μεσημεριανός ύπνος.

Τα πέτρινα χρόνια κυλούσαν, ώσπου μια μέρα οι χωριανοί, αναστατωμένοι και χαρούμενοι, με νταού-

λια και ζουρνάδες, γιόρτασαν το τέλος του πολέμου και τη νίκη των συμμάχων. Στο σχολείο του χωριού, όπου ήταν τα γραφεία των Βουλγάρων, άναψαν φωτιές και έψηναν μοσχαρίσια κρέατα, όσα είχαν απομείνει, και με ούζο και κρασί γιόρτασαν την απελευθέρωση και τη φυγή των τυράννων. Η όψη της φύσης άλλαξε και στα πρόσωπα των χωριανών γύρισε πάλι το γέλιο και η χαρά.

Ο Λευτέρης έγινε πάλι δάσκαλος και ο Μιλτιάδης γραμματέας της κοινότητας και στο Δοξάτο, όπου υπαγόταν το Κεφαλάρι, λειτούργησε ξανά το αστυνομικό τμήμα. Το δημοτικό σχολείο άρχισε πάλι να λειτουργεί ύστερα από πέντε χρόνια, με μαθητές στην πρώτη τάξη από πέντε έως δεκαπέντε χρονών. Ο παπα-Λάζαρος λειτουργούσε στην εκκλησία άφοβα και οι νέοι συναντούσαν πάλι τις ερωμένες τους στις ακολουθίες του εσπερινού. Ήταν η καταλληλότερη ώρα για τα ερωτευμένα ζευγάρια να συναντιούνται τις ώρες του εσπερινού στα δρομάκια των ακακιών το Μάη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Δράμα

Το 1950, σε ηλικία δεκαπέντε χρονών και ύστερα από εισαγωγικές εξετάσεις, ο Αγησίλαος μπήκε στο γυμνάσιο Δράμας, όπου ζούσαν οι τρεις θείοι του, κι έτσι εγκλιματίστηκε πολύ γρήγορα. Η εφηβεία και η απομάκρυνση από τον τρόπο ζωής στο χωριό τον ανάγκασαν να αλλάξει συνήθειες. Όταν έφυγε από τους θείους του, προκειμένου να αποκτήσει την ανεξαρτησία του, έπρεπε πλέον μόνος του να οργανώνει το νοικοκυριό του.

Στις τάξεις του γυμνασίου δίδασκαν εξαιρετικοί καθηγητές που του έμειναν αλησμόνητοι. Κάτω από σκληρές συνθήκες φρόντιζαν, όσο περισσότερο μπορούσαν, για την καλλιέργεια των μαθητών. Ο μόχθος της μάθησης ήταν η καθημερινότητά του.

Τα χρόνια πέρασαν παραγωγικά και το άντρωμα, παράλληλα με την εκπαίδευση, ενδυνάμωσαν την αυτοπεποίθηση του Αγησίλαου, που είχε μπροστά

του πολύ δύσκολους καιρούς λόγω των συνεπειών του Εμφυλίου. Το φιλότιμο και η εργατικότητα των Ελλήνων άρχισαν να ωθούν τη χώρα προς τα εμπρός, μα δεν υπήρχαν δουλειές. Εκτός από την αγροτική απασχόληση οι νέοι δεν είχαν πιθανότητες εξέλιξης. Υπήρχαν δύο δρόμοι γι' αυτούς στην επαρχία, της γεωργίας και της επιστήμης. Η απουσία δυνατοτήτων επιλογής επαγγέλματος γέννησε την ανάγκη της μετανάστευσης, στην αρχή στις ΗΠΑ, στον Καναδά και στην Αυστραλία και μετά στην Ευρώπη και κυρίως στη Γερμανία και στο Βέλγιο.

Η ζωή των Ελλήνων θύμιζε πέτρινα χρόνια και η επιβίωση ήταν σκληρή. Ο καιρός περνούσε, αλλά η χώρα δεν είχε επουλώσει ακόμα τις πληγές από τον εμφύλιο σπαραγμό. Ο Αγησίλαος ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές σπουδές και τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις. Ένα δειλινό, καθισμένος κάτω από τα δροσερά πλατάνια του χωριού, ημέρα Κυριακή, σκέφτεται το μέλλον του συζητώντας με την καινούργια δασκαλίτσα του χωριού που του έκανε και τα γλυκά μάτια. Σε λίγο βλέπει ένα ξανθό παλικάρι, φορτωμένο ένα μεγάλο, βαρύ ακορντεόν, να παίζει «άσ' τα τα μαλλάκια σου». Με σπασμένα αγγλικά άνοιξε κουβέντα μαζί του. Εντύπωση του προκάλεσε η συζήτηση για εργαζόμενους φοιτητές στη Γερμανία της δεκαετίας του '50. Ο Αγησί-